

IJTIMOIY TARMOQLARDAGI «FEYK» XABARLAR VA ULARNI
ANIQLASHNING PSIXOLOGIK USULLARI

Hakimova Durdona Islomjon qizi

+998-91-020-08-77

Hakimovadurdona07@gmail.com

Rahimova Sarvinoz Ruslan qizi

+998-99-453-00-26

Ruslanovna2006s@gmail.com

Keldiyorova Ziyoda Otabek qizi

+998-95-074-59-07

Ilmiy rahbar: mahkamovbk@gmail.com

Mahkamov Doston Shokir o'g'li

+998-99-605-13-01

Chirchiq davlat pedagogika Unversiteti

Pedagogika fakulteti Logopediya yo'nalishi

25.2 guruh talabalari

ANNOTATSIYA. Ushbu maqolada ijtimoiy tarmoqlarda keng tarqalib borayotgan “feyk” (soxta) xabarlarining mohiyati, ularning jamiyat ongiga ta'siri va tarqalish sabablari tahlil qilinadi. Shuningdek, inson psixologiyasiga ta'sir etuvchi omillar, ya'ni ishonuvchanlik, emotsional ta'sirchanlik va axborotni tanqidiy qabul qilish darajasi yoritib beriladi. Maqolada feyk xabarlarini aniqlashning asosiy psixologik usullari, jumladan, tanqidiy fikrlashni rivojlantirish, manbalarni tekshirish, axborotni tahlil qilish ko'nikmalarini shakllantirish masalalari ko'rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari ijtimoiy tarmoqlarda axborot xavfsizligini ta'minlash va foydalanuvchilarning media savodxonligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Kalit so'zlar: feyk xabarlar, ijtimoiy tarmoqlar, axborot manipulyatsiyasi, psixologik ta'sir, tanqidiy fikrlash, media savodxonlik, dezinformatsiya, axborotni tekshirish, ishonuvchanlik, emotsional ta'sir, axborot xavfsizligi, yolg'on ma'lumotlarni aniqlash.

ANNOTATION. This article examines the nature of fake news widely “spread” across social media, its impact on public consciousness, and the reasons for its rapid spread. It also highlights psychological factors influencing individuals, such as trust, emotional susceptibility, and the level of critical thinking. Furthermore, the paper discusses key psychological methods for identifying fake information, including verifying sources, analyzing content, and developing critical thinking skills. The

(14th international scientific and practical conference)

findings emphasize the importance of improving media literacy and ensuring information security in the digital environment.

Key words: *fake news, social media, information manipulation, psychological influence, critical thinking, media literacy, misinformation/disinformation, information verification, credulity, emotional influence, information security, fake information detection.*

АННОТАЦИЯ. *В данной статье рассматривается сущность фейковых новостей, широко распространяющихся в социальных сетях, их влияние на общественное сознание, а также причины их быстрого распространения. Также освещаются психологические факторы, влияющие на человека, такие как доверчивость, эмоциональная восприимчивость и уровень критического мышления. Кроме того, в работе анализируются основные психологические методы выявления ложной информации, включая проверку источников, анализ содержания и развитие навыков критического мышления. Результаты исследования подчеркивают важность повышения медиаграмотности и обеспечения информационной безопасности в цифровой среде.*

Ключевые слова: *фейковые новости, социальные сети, информационная манипуляция, психологическое воздействие, критическое мышление, медиаграмотность, дезинформация, проверка информации, доверчивость, эмоциональное воздействие, информационная безопасность, выявление ложной информации.*

KIRISH. Hozirgi raqamli axborot asrida ijtimoiy tarmoqlar inson hayotining ajralmas qismiga aylanib bormoqda. Ular orqali axborot almashish jarayoni nihoyatda tezlashdi, biroq shu bilan birga soxta, ya'ni "feyk" xabarlarining tarqalishi ham keskin ortdi. Bunday xabarlar ko'pincha jamiyat ongiga salbiy ta'sir ko'rsatib, noto'g'ri qarorlar qabul qilinishiga, vahima yoki asossiz ishonch paydo bo'lishiga sabab bo'ladi. Ayniqsa, internet foydalanuvchilari orasida axborotni tanqidiy baholash ko'nikmalarining yetarli darajada rivojlanmaganligi feyk xabarlarining keng yoyilishiga zamin yaratmoqda. Shu sababli, ijtimoiy tarmoqlarda tarqalayotgan yolg'on ma'lumotlarni aniqlash va ularning oldini olish bugungi kunning dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Bu jarayonda inson psixologiyasini chuqur o'rganish, ya'ni ishonuvchanlik, emotsional ta'sirchanlik hamda axborotni qabul qilish xususiyatlarini tahlil qilish muhim ahamiyat kasb etadi. Mazkur ishda feyk xabarlarining mohiyati, ularning tarqalish sabablari va ularni aniqlashning psixologik usullari keng yoritib beriladi. Ijtimoiy tarmoqlarda feyk xabarlarining paydo bo'lishi va keng tarqalishi bir qator omillar bilan bog'liq. Avvalo, internet va mobil

texnologiyalarning rivojlanishi natijasida har bir foydalanuvchi axborot yaratuvchiga aylanishi mumkin bo'ldi. Bu esa tekshirilmagan, noto'g'ri yoki ataylab buzib berilgan ma'lumotlarning tezkor tarqalishiga olib kelmoqda. Feyk xabarlar ko'pincha e'tiborni jalb etuvchi sarlavhalar, hissiy ta'sir kuchi yuqori bo'lgan mazmun va shov-shuvli voqealar orqali ommani o'ziga tortadi.

Feyk xabarlarining tarqalishida inson psixologiyasi muhim rol o'ynaydi. Jumladan, odamlar ko'pincha o'z qarashlariga mos keladigan axborotga tezroq ishonadi. Bu holat "tasdiqlashga moyillik" (confirmation bias) deb ataladi. Shuningdek, qo'rquv, hayrat, g'azab kabi kuchli emotsiyalar ham insonni axborotni tekshirmasdan ulashishga undaydi. Natijada, yolg'on ma'lumotlar juda tez keng auditoriyaga yetib boradi.

Feyk xabarlar turli maqsadlarda yaratiladi. Ba'zilar siyosiy manfaatlarni ko'zlab, jamoatchilik fikrini boshqarish uchun ishlatiladi. Boshqa hollarda esa iqtisodiy foyda olish, ya'ni ko'proq ko'rishlar (views) va reklama daromadlarini oshirish maqsadida tarqatiladi. Bundan tashqari, ayrim feyk xabarlar shunchaki hazil yoki noto'g'ri tushuncha natijasida ham yuzaga kelishi mumkin.

Feyk xabarlarni aniqlashda bir qator psixologik va amaliy usullardan foydalanish muhimdir. Avvalo, tanqidiy fikrlash ko'nikmasini rivojlantirish zarur. Bu — har qanday axborotni shubha bilan qabul qilish, uning manbasini tekshirish va dalillarga asoslanib xulosa chiqarishni anglatadi. Ikkinchidan, axborot manbasining ishonchliligini aniqlash kerak: rasmiy saytlar, ishonchli OAV yoki ekspertlarning fikrlariga e'tibor qaratish muhim.

Shuningdek, xabar mazmunini tahlil qilish ham muhim ahamiyatga ega. Agar matnda ortiqcha hissiylik, keskin iboralar yoki aniq dalillar yetishmasa, bu uning feyk bo'lish ehtimolini oshiradi. Rasmlar va videolarni tekshirish ham zarur, chunki ular ko'pincha boshqa kontekstdan olinib, noto'g'ri talqin qilinadi. Buning uchun maxsus tekshiruv vositalaridan foydalanish mumkin.

Ijtimoiy tarmoqlarda feyk xabarlar muammosi zamonaviy jamiyat uchun jiddiy xavf tug'diradi. Uni bartaraf etish uchun esa har bir foydalanuvchi axborotni ongli ravishda qabul qilishi, tanqidiy fikrlashi va media savodxonligini oshirishi zarur.

Feyk xabarlarining tarqalishida algoritmlar va ijtimoiy tarmoqlarning ishlash prinsipi ham muhim rol o'ynaydi. Platformalar foydalanuvchilarga ko'proq qiziqarli va e'tibor tortuvchi kontentni ko'rsatishga intiladi. Natijada hissiy jihatdan kuchli, shov-shuvli va bahsli xabarlar tezroq ommalashadi. Bu esa ko'pincha haqiqatdan yiroqbo'lgan ma'lumotlarning keng tarqalishiga olib keladi. Shu sababli foydalanuvchilar faqat ko'p ulashilgan yoki ko'p ko'rilgan axborotga ishonib qolmasliklari kerak.

Bundan tashqari, feyk xabarlar insonlarda noto‘g‘ri stereotiplar va ijtimoiy qarama-qarshiliklarni kuchaytirishi mumkin. Masalan, ayrim guruhlar haqida asossiz salbiy fikrlar shakllanishi yoki jamiyatda ishonchsizlik muhitining yuzaga kelishi ehtimoli mavjud. Bu esa nafaqat individual darajada, balki butun jamiyat barqarorligiga ham salbiy ta‘sir ko‘rsatadi. Shu bois axborot iste‘molchilari nafaqat o‘zlari uchun, balki jamiyat uchun ham mas‘uliyat bilan yondashishlari lozim.

Feyk xabarlarining oldini olishda ta‘lim tizimining o‘rni ham beqiyosdir. Ayniqsa, yoshlar orasida media savodxonlikni rivojlantirish, axborotni tahlil qilish va tekshirish ko‘nikmalarini shakllantirish zarur. Maktab va oliy ta‘lim muassasalarida bu borada maxsus darslar va treninglar o‘tkazilishi foydali bo‘ladi. Natijada, kelajak avlod axborotni ongli ravishda qabul qiladigan, mustaqil fikrlaydigan va turli manipulyatsiyalarga berilmaydigan shaxslar bo‘lib yetishadi.

XULOSA. Xulosa qilib aytganda, ijtimoiy tarmoqlarda feyk xabarlarining keng tarqalishi zamonaviy axborot makonining dolzarb muammolaridan biri hisoblanadi. Ular jamiyat ongiga salbiy ta‘sir ko‘rsatib, noto‘g‘ri fikrlar, asossiz qarorlar va ijtimoiy beqarorlikka olib kelishi mumkin. Ayniqsa, insonlarning ishonuvchanligi va emotsional ta‘sirchanligi feyk xabarlarining tez yoyilishiga zamin yaratadi. Shu sababli, bunday xabarlarini aniqlash va ularning ta‘sirini kamaytirishda tanqidiy fikrlash, axborotni tekshirish va media savodxonlik muhim ahamiyat kasb etadi. Har bir foydalanuvchi axborotga ongli yondashib, uning manbasi va ishonchliligini baholay olishi zarur. Faqat shu yo‘l bilan jamiyatda sog‘lom axborot muhiti shakllantirish va yolg‘on ma‘lumotlar ta‘sirini kamaytirish mumkin.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Karimov I.A. – Yuksak ma‘naviyat – yengilmas kuch. Toshkent: Ma‘naviyat, 2008.
2. Mirziyoyev Sh.M. – Erkin va farovon, demokratik O‘zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz. Toshkent, 2016.
3. O‘zbekiston Respublikasi “Axborotlashtirish to‘g‘risida”gi Qonuni. Toshkent, 2003.
4. O‘zbekiston Respublikasi “Ommaviy axborot vositalari to‘g‘risida”gi Qonuni. Toshkent, 2007.
5. To‘raqulov A. – Axborot xavfsizligi asoslari. Toshkent: Fan va texnologiya, 2019.
6. G‘ulomov S.S. – Axborot tizimlari va texnologiyalari. Toshkent: O‘qituvchi, 2018.
7. Qodirov A. – Media savodxonlik asoslari. Toshkent, 2020.
8. Jo‘rayev N. – Psixologiya asoslari. Toshkent: Sharq, 2017.
9. O‘zbekiston Milliy ensiklopediyasi. Toshkent, 2000–2005.
10. Saidov S. – Zamonaviy axborot jamiyati va ijtimoiy tarmoqlar. Toshkent, 2021.